

VEERTIG JAAR BROEDENDE ROOFVOGELS IN NIEUWEGEIN

Werkgroep Avifauna van Nieuwegein

In de afgelopen dertig jaar zijn grote gebieden rond Amersfoort, Utrecht, Nieuwegein en Maarssen in rap tempo verstedelijkt. Landschappen verdwenen en dat betekende een aanslag op de karakteristieke vogelwereld. De vogels konden zich aanpassen of zich elders vestigen. In Nieuwegein is de unieke mogelijkheid aanwezig geweest om de roofvogelwereld te volgen doordat er veertig jaar broedvogelgegevens zijn bijgehouden. In 1999 is het boek *De vogels van Nieuwegein, vogels in een veranderend landschap* uitgegeven en in 2009 is er een tweede uitgave verschenen met de titel *Broedvogels in Nieuwegein, waar, hoeveel en trends*. De onderzoeksperiode van dit boek beslaat de jaren 2006-2007, waarbij het doel was om Nieuwegein op alle broedvogels te inventariseren. De teksten in dit artikel komen grotendeels uit het nieuwe boek en zijn bewerkt voor dit themanummer.

Vijf soorten roofvogels

In Nieuwegein zijn in de periode 2006-2007 vijf soorten roofvogels met in totaal 29 territoria vastgesteld als broedvogel (tabel 1). Dit zijn buizerd, sperwer, torenvalk, boomvalk en bruine kiekendief. De buizerd is de algemeenste soort (15 territoria), gevolgd door sperwer met zeven territoria. Boomvalk en torenvalk zijn aanwezig met ieder drie territoria. Verrassend in Nieuwegein en een nieuwkomer was de bruine kiekendief met één territorium. Soorten zoals havik, wespendif, slechtvalk en blauwe kiekendief zijn hier nog nooit vastgesteld als broedvogel. In de soortbeschrijvingen wordt nader ingegaan op de soorten die in Nieuwegein broeden.

Roofvogelsoort	1967	1977	1997	2007
Buizerd	-	-	7	15
Sperwer	-	-	6-7	7
Boomvalk	-	1	2	3
Torenvalk	2	6-9	11-12	3
Bruine kiekendief	-	-	-	1
Totaal	2	7-10	26-28	29

Tabel 1 Overzicht aantal territoria per broedvogelsoort in Nieuwegein.

Soortbeschrijvingen

Sperwer (*Accipiter nisus*)

De sperwer heeft het vermogen om zich aan te passen aan het stedelijk milieu. De soort heeft zich nu definitief gevestigd buiten de traditionele broedgebieden, zoals de naaldhoutbossen op de Utrechtse Heuvelrug. Het eerste bekende nest in Nieuwegein van de sperwer werd in 1989 ontdekt. Daarna is het aantal broedende sperwers jaarlijks gestegen tot zes à zeven broedparen in 1997. In de periode 1997-2007 is de populatie stabiel gebleven. In de tussenliggende jaren is, voor

zover bekend, geen sprake geweest van sterke schommelingen. Nieuwe locaties ten opzichte van tien jaar geleden zijn het natuurontwikkelingsgebied Galecop en het WCB-terrein, een parkachtig bedrijventerrein met een waterzuivering.

Waterwinstation ir. Cornelis Biemond (WCB) terrein. Broed- en leefgebied van 4 van de 5 roofvogels die in Nieuwegein broeden - Wilco Stoopendaal

wel in de directe omgeving ervan gevestigd, bijvoorbeeld op een naastgelegen landgoed of in het stadspark. Regelmatig wordt deze jager in de woonwijken gesignaleerd als hij op zoek gaat naar prooi voor zijn kroost. In totaal zijn er zeven territoria vastgesteld in 2007.

De verwachting is dat de sperwer zich in de huidige gebieden kan handhaven als er geen grootschalige ingrepen plaatsvinden. Een verdere groei wordt niet verwacht als gevolg van de ontwikkeling en het beheer van het groen in en aan de randen van de stad. Hierbij moet gedacht worden aan veroudering en hoger worden van de beplanting en aanleg van nieuwe bouwprojecten waarbij groen verdwijnt.

Buizerd (*Buteo buteo*)

Landelijk gezien is de buizerd onder de roofvogels de algemeenste broedvogel geworden. Ook in Nieuwegein heeft de stand van deze roofvogel zich goed ont-

In 1997 broedden sperwers nog op het remiseterrein en de geluidswal ter hoogte van Batau-Zuid. Dit zijn gebieden met jonge loofhoutopstanden en bosplantsoen. Hier is de soort in 2007 niet meer aangetroffen.

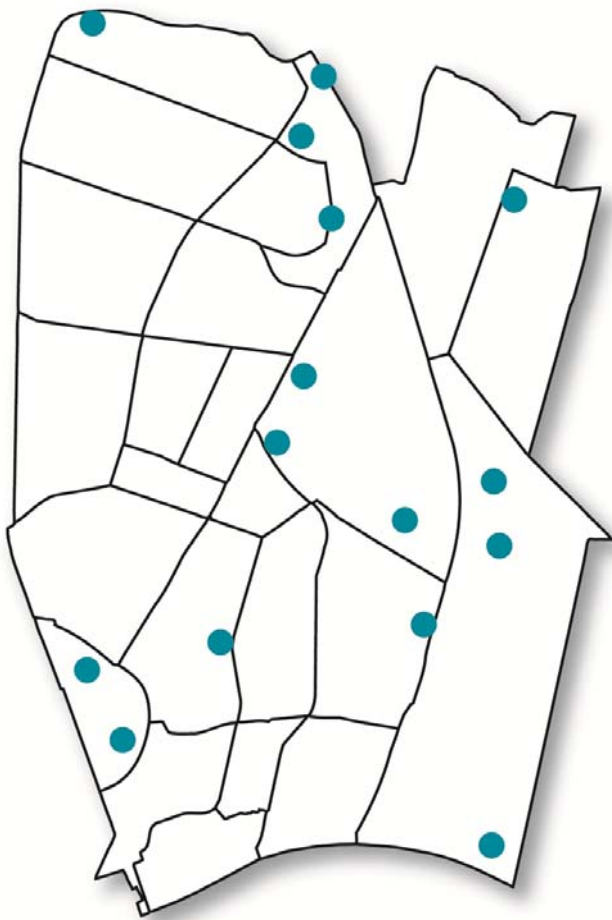
Het favoriete leefgebied van de sperwer is parkachtig groengebied met voldoende jong bos en struweel van waaruit de soort zijn territorium overziet. Zijn jachtgebied ligt 's winters en 's zomers in de woonwijken.

De vestiging van de sperwer als broedvogel in Nieuwegein lijkt enigszins gelijk opgegaan te zijn met de bouw van de stad. Het tuinstad model (wonen in een groene omgeving) heeft bij deze vogelsoort tot een vlotte aanpassing aan het stedelijk nieuwbouwmilieu gezorgd. De sperwer ontbreekt echter als broedvogel in de woonwijken, maar heeft zich

wikkeld. Het eerste broedgeval van de buizerd dateert uit 1986. In 1997 bedroeg het aantal territoria zeven, waarna in de afgelopen tien jaar meer dan een verdubbeling van het aantal broedparen is vastgesteld. Daarmee is de buizerd de algemeenste roofvogel van Nieuwegein geworden. De stadsuitbreiding heeft blijkbaar toch nog genoeg te bieden.

In Nieuwegein liggen de territoria voornamelijk aan de randen van het stedelijk gebied (figuur 1). Daardoor is het goed mogelijk voor de Nieuwegeinse vogelaars om vanuit de tuin in de zomer een buizerd te horen miauwen. Ten opzichte van 1997 heeft de buizerd zich vooral in de grote groene gebieden gevestigd. Hierin bevonden zich zeven territoria (onder andere het remiseterrein, het park Oudegein en de Hoge Landen). De toename van de buizerd in dit gebied staat niet op zichzelf. Zo zijn de bosgebieden van het park Oudegein en van de Hoge Landen zodanig ontwikkeld dat de soort er nu kan broeden. Naast deze territoria zijn er vijf territoria vastgesteld in de buitengebieden (onder andere Het Klooster, uiterwaarden van de Lek en Vuylcop). De overige drie territoria bevonden zich in park Rijnhuizen, SKF-terrein en Blokhoeve.

Vastgesteld is dat de populier, naast wilg en treurwilg, een favoriete boomsoort is van de buizerd. Zeker negen van de bekende nesten bevonden zich in een populier. Soms zijn er meerdere belangstellenden voor een buizerdnest. Zo is in Het Klooster nabij de Plofsluis een buizerdnest gekraakt door een paar Nijlganzen.

Figuur 1 Verspreiding van de buizerd in Nieuwegein in 2007 (n=15).

Ondanks de groei in de afgelopen tien jaar kan de populatie van de buizerd in Nieuwegein enigszins onder druk komen te staan. Er zijn plannen om de Nieuwe Hollandse Waterlinie zichtbaarder te maken en daarbij zullen waarschijnlijk hoge bomen worden gekapt. Tevens wordt het Lekkanaal verbreed en daarbij verdwijnt een lange populierenlaan met hoge bomen. Op het WCB-terrein zijn alle grote populieren in de winter van 2008-2009 gerooid. Dit alles heeft tot gevolg dat de gebieden veel opener worden. De buizerd houdt juist van een afwisseling van open gebieden, bosranden, lanen en dichte bossen. Daarnaast kan de toenemende vraag naar meer wegen rond de stad Utrecht er voor zorgen dat een deel van het leefbiotoop van de buizerd in Nieuwegein-Noord wordt aangetast. Echter, de buizerd beschikt ook over de mogelijkheid zich aan te passen aan de openheid. Zo

blijkt dat de soort al kan broeden in een solitaire boom in een open (weide)gebied. Een goed voorbeeld is het broedgeval (2001) van een paar naast de Hagensteinse Brug, dat een nest had in een grote populier op een krib in de Lek. De toekomst zal dan ook moeten uitwijzen of de buizerd in staat is zich aan te passen aan de te verwachten landschappelijke ingrepen in Nieuwegein.

Buizerd - Jan van der Greef

Boomvalk (*Falco subbuteo*)

De boomvalk komt in Nederland schaars voor, zo ook in Nieuwegein waar de soort de afgelopen tientallen jaren een zeldzame broedvogel is geweest. De trend in Nieuwegein van één territorium in 1977 naar drie territoria in 2007 past in het landelijk beeld, waarbij wijziging in habitatkeuze een rol speelt. Namelijk van heidevelden en bosgebieden op zandgrond naar opener agrarische gebieden op klei- en veengrond. Dit zou te maken kunnen hebben met de toename van de predator van deze valkensoort, de havik. Deze roofvogel nam op de zandgronden in aantal toe als broedvogel en verdreef daarmee mogelijk de boomvalk.

Hoewel boomvalken bekend staan om het op spectaculaire wijze vangen van libellen en andere grote insecten, bestaat hun belangrijkste voedselbron uit kleine zangvogels. In en rondom de stad zijn die blijkbaar nog voldoende voorhanden, gelet op het voorkomen daar van broedende boomvalken.

In 2007 zijn drie territoria vastgesteld en wel in en rondom de woonwijk Galecop, nabij het SKF-terrein op Plettenburg en in het gebied ten oosten van Vreeswijk. De laatste twee gebieden grenzen aan de gebieden waar de boomvalk in 1997 voorkwam. Deze twee gebieden zijn na tien jaar blijkbaar nog steeds bruikbaar als broed- en jachtgebied.

Toch is het landschap in beide gebieden sterk veranderd. Naast het SKF-terrein is een groot bedrijventerrein ontwikkeld. In Het Klooster is het weidegebied tegenwoordig goeddeels braakliggend en wacht op verdere ontwikkeling tot modern bedrijventerrein. Bij het derde territorium, in en om de woonwijk Galecop, is al vijf jaar sprake van een paar dat een groot jachtgebied kent. Zo worden deze vogels ook boven de aangrenzende polder Rijnenburg en bedrijventerrein Papendorp (Utrecht) gesignaleerd.

Torenvalk (*Falco tinnunculus*)

Nieuwegein is vanaf begin jaren zeventig tot in de jaren negentig een aantrekkelijk leef- en voedselgebied geweest voor de torenvalk. Er was voldoende voedsel en broedgelegenheid omdat er keer op keer een andere nieuwbouwwijk uit de grond werd gestampt. Die periode was de groei van Nieuwegein het sterkst en steeg de populatie gelijkmatig mee, de populatie volgde als het ware de nieuwbouwactiviteiten. De braakliggende terreinen, de jonge beplanting van de geluidswallen, her en der nog laagstamboomgaarden en de woonwijkranden met de jonge stadsparken boden waarschijnlijk nog veel voedsel in de vorm van muizen. Eind jaren negentig is Nieuwegein grotendeels volgebouwd en verdween geleidelijk het voedselgebied van deze valkensoort. Ook in Nieuwegein gaat het dus niet goed met de torenvalk. Als er een Rode Lijst van bedreigde vogelsoorten van Nieuwegein zou zijn, zou de torenvalk daar ook een plaats op krijgen. In de periode 1997-2007 is de soort namelijk met 73% afgenomen (tabel 2). Overigens kan de broedvogelstand jaarlijks fluctueren met het aanbod van veldmuizen.

Landschapstype	Territoria		
	1997	2007	Vershil
Woonwijken	0	1	+100%
Bedrijventerrein	1	0	-100%
Grote groene gebieden	2	0	-100%
Buitengebieden	4-5	0	-100%
Randstedelijk groen	4	2	-50%
Totaal	11-12	3	-73%

Tabel 2 Toe- en afname van het aantal territoria van de torenvalk tussen 1997 en 2007 per landschapstype in Nieuwegein.

Toch zijn er op het oog nog wel geschikte biotopen waar we de torenvalk kunnen verwachten, maar waar deze ontbreekt (zoals de Galecopperzoom en het 2e Veld). Verdringing door de buizerd en de bosuil wordt niet uitgesloten. Beide broedvogels zijn in de periode 1997-2007 in aantal (meer dan) verdubbeld en jagen ook op muizen, maar kunnen gemakkelijk overschakelen op ander voedsel. Dit is bij de torenvalk minder het geval. De landelijke afname wordt onder andere toegeschreven aan slechte reproductie door predatie van de havik, door een verminderd aanbod van nestkasten en de veranderingen in agrarisch grondgebruik (waardoor er minder muizen zijn).

Een verdere afname van de torenvalk in Nieuwegein wordt niet uitgesloten. Met de voorgenomen verstedelijking van de polders Het Klooster en Vuylcop en de plannen voor een ringweg rond de stad Utrecht in Galecop wordt een aantal leefbiotopen bedreigd.

Bruine kiekendief (*Circus aeruginosus*)

Sinds 2003 bevindt zich een territorium van de bruine kiekendief in het oosten van Nieuwegein. De territoriale vogels werden in 2003 opgemerkt tijdens bezoeken aan de nabijgelegen huiszwaluwkolonie op het sluisencomplex bij het Lekkanaal. Het paar bruine kiekendieven gedroeg zich broedverdacht boven een verwaarloosde kleinfruitkwekerij. Deze was niet meer in gebruik in verband met de aanleg van het te ontwikkelen bedrijventerrein Het Klooster. Door verruiging van het weidegebied en het ontstaan van braakliggend terrein in het noordelijke deel van Het Klooster was het voedselaanbod voor de bruine kiekendief gewaarborgd.

Voormalige kleinfruitkwekerij in rietland zorgde voor broedlocatie van de bruine kiekendief - Wilco Stoopendaal

Het perceel met kleinfruit bleek zich te ontwikkelen tot rietveld. Soorten als fitis, blauwborst en rietgors gingen er broeden. Ook de bruine kiekendief ging in dit rietveld broeden, getuige de takken die hij aanvoerde. Paringen op de weilanden naast het rietveld gaven de broedzekerheid aan. In 2006 is er gezien dat twee jongen vliegvlug zijn geworden. Van de andere jaren is niet bekend of er jongen zijn grootgebracht. Ook in 2008 heeft deze roofvogel in het rietveld gebroed. In 2009 is gestart met de inrichting van het zuidelijke deel van het bedrijventerrein en zal de broedlocatie van de bruine kiekendief naar verwachting verdwijnen.

Conclusie en discussie

In de periode 1967-2007 hebben zich vijf soorten roofvogels gevestigd als broedvogel in en rondom het verstedelijkt gebied van Nieuwegein. Het aantal roofvogel-territoria is nagenoeg gelijk gebleven in vergelijking met het grootschalig broedvogelonderzoek in 1997. Toch zijn er onderling grote verschillen. Zo is de buizerd

sterk toegenomen, de torenvalk sterk afgenomen en de boomvalk en sperwer zijn inmiddels een vaste bewoner van Nieuwegein geworden. De bruine kiekendief als recent gevestigde soort is een verrassende (tijdelijke) aanwinst voor de gemeente Nieuwegein.

Bruine kiekendief ♂ - Jan van der Greef

De buizerd blijkt het best in staat te zijn zich aan te passen aan het stedelijk gebied. Dit staat niet op zichzelf, want ook landelijk is de buizerd toegenomen en broedt in het gehele land. De soort is in staat in solitaire bomen in open gebieden te broeden, in bosjes aan de randen daarvan en in stadsparken met voldoende rustgebieden en hoge bomen. In Nieuwegein kan het ontbreken van de havik ook voor een toename hebben gezorgd, want deze concurrent heeft wel invloed op de populatie van de buizerd. Ook de boomvalk heeft waarschijnlijk baat bij het ontbreken van de havik; deze soort weet zich ook staande te houden in de groengebieden met voldoende halfopen terreinen, hoge bomenlanen en hooilandjes met voldoende grote insecten.

Grote verliezer onder de roofvogels in Nieuwegein is de torenvalk. In de topjaren profiteerde de torenvalk van de nog aanwezige laagstamboomgaarden met nestkasten, braakliggende bouwterreinen en groenvoorzieningen. In de laatste tien jaar zijn veel van deze broed- en leefgebieden verdwenen. Alle bedrijventerreinen zijn volgebouwd, er is nog maar een fractie over van de laagstamboomgaarden en het voedselaanbod heeft er toe geleid dat de populatie torenvalken zich nu beperkt tot het grensgebied van agrarische en stedelijke zones.

Zolang het rietveld in Het Klooster zal blijven, lijkt het erop dat de bruine kiekendief daar blijft als broedvogel. Planologisch gezien gaat dit gebied verdwijnen,

omdat er een derde sluiscolk op deze locatie is gepland. Daarmee is de toekomst van de kiekendief als broedvogel zeer onzeker.

De sperwer is een soort die zich boven de woonwijken verraadt door zijn gekeker. Aan de randen van de woonwijken met groene gordels kan je de sperwer in Nieuwegein tegenkomen. De soort profiteert van het aanbod van voldoende kleine vogels in de ruime groenvoorzieningen in de stad. Door de opbouw van de wijken waarin de buurten omsloten worden door groene lijnen, zones en buurtparkjes heeft de sperwer een goed leefgebied. In de laatste jaren is de omslag van gevarieerd groen naar eenvormig, weinig dynamisch groen een mogelijke reden van de stabilisatie van de Nieuwegeinse populatie.

Literatuurlijst

Abel, G., S. Braaksma, W. Stoopendaal, H.S. Lichtenbeld, L. de Bruijn. De vogels van Nieuwegein, vogels in een veranderend landschap. Vogelwacht Utrecht, Nieuwegein, 1999.

Abel, G., M. van Vliet, W. Stoopendaal, L. de Bruijn, H.S. Lichtenbeld, P. de Nooijer, D. Korver-Benschop. Broedvogels in Nieuwegein, waar, hoeveel en trends. Vogelwacht Utrecht, Nieuwegein, 2009.

Dijk, A.J. van. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisatie in proefvakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen, 2004.

SOVON Vogelonderzoek Nederland. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden, 2002.